

Báti Anikó:

Deáky Zita: „Jó kis fiúk és leánykák”. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon. Budapest, Századvég Kiadó, 2011. 504 oldal, illusztrált, nincs idegen nyelvű összegzés

Deáky Zita a Szent István Egyetem Gazdaság és Társadalomtudományi Kar egyetemi docense 2011-ben jelentette meg **„Jó kis fiúk és leánykák”. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon** című könyvét. A kötet kéziratát a szerző egyetemi habilitációs eljárása során elfogadták, ezután került a mű a nagyközönség elé.

Deáky Zita társadalomnéprajzi kutatási témái széleskörűek: a falusi, mezővárosi népesség művelődéstörténeti, néprajzi és vizsgálata (**A nők szerepváltozásai a falusi és a mezővárosi társadalomban**, In A FALU 2005: (3) pp. 89-97.); a falusi és mezővárosi népesség egészségügyi viszonyai (**A hivatalos és a hagyományos gyógyítás a magyar történeti forrásokban**, Budapest: Osiris Kiadó, 304 p.); orvostörténeti források néprajzi vonatkozásai (**A bába a magyarországi népi társadalomban**, Budapest: Centrál-Európa Alapítvány, 1996. 204. p.); interetnikus kapcsolatok.

Deáky Zita munkája olyan társadalmi kérdéskört ragad meg, amely mind a történeti, mind a néprajzi munkákban többnyire csak mint „bevezető” részek, röviden szerepelnek. A gyermekeknek egészen a közelmúltig a közösségben elfoglalt helyét, szerepét, megítélését is kifejezi mindez jelképesen: amíg a gyermek nem képes önálló munkavégzésre, amíg nem teljes jogú tagja az egyházközségnek, amíg nem járta ki iskoláit, addig a közösségen belül csak részjogok, a családi asztalnál a kevéssé értékes falatok illetik meg. Deáky Zita gyűjtései, terepmunkája során szembesült a téma fontosságával és nehézségeivel is, az élettörténetek legnehezebben megrajzolható, kevéssé körüljárható, hiányos emlékezettel rögzített szakasza a gyermekkor.

A kisgyermekkor történeti néprajzát feldolgozó kötet szerteágazó és átfogó témakörein keresztül bemutatja a történeti és néprajzi forrásokkal még elérhető múltból a gyermeki lét nehezen megfogható, éppen ezért kevéssé dokumentált változatait, széles társadalmi kitekintéssel. Célja az interdiszciplináris megközelítés, a néprajz és a történettudomány eddigi eredményeinek összegzése. Jelen munka előzményének tekinthető a Krász Lillával közösen írt, 2005-ben szintén a Századvég Kiadó gondozásában megjelentetett **Minden dolgok**

kezdete (Budapest: Századvég Kiadó, 383 p.) című könyv, amely a születés magyarországi kultúrtörténetét tekinti át hasonló forrásokon alapuló több éves kutatómunka nyomán.

A szerző választ keresett azokra a kérdésekre, melyeken mindannyian „felnőttünk”: hogyan hatnak a gyermekek a szűkebb és tágabb környezetükre és milyen ez a hatás és viszony visszafelé, a család, a közösség milyen eszközökkel, módszerekkel szocializálja a lányokat, fiúkat a különböző századokban, az egyes társadalmi csoportokban. A gyermekkorról feltárt kép mind az olvasó, mind a társadalom egésze részéről egyben az önismeret fontos eleme is lehet. A kötet sajátossága, hogy minduntalan önreflexiókra készíti az olvasót: a saját emlékezete, gyermekkorának múltja is benne van a megalkotott képben. Ugyanakkor ez a szempont az, amely nagyobb óvatosságra, kritikára is int: a képi illetve az írott források is többnyire az időben visszatekintve keletkeztek, a gyermekorból megragadott eseményeket az idő megszépítheti, a visszaemlékező saját jelene átalakíthatja, áthangolhatja. A tőlünk időben legtávolabb eső források csak egy-egy később kiemelkedő történelmi személyiség múltjába engednek – akár mások szemén át - bepillantást, ezek azonban nem általánosíthatóak. A társadalom szélesebb rétegeinek fiatalsága szinte nyomtalanul múlt, múlik el. A szerző többször kiemeli, hogy az általa a gyermekkorról vázolt kép kevésbé idilli, de ezt egy társadalomtörténeti munkától nem is várjuk. A kötet a 16-17. századtól a 20. század első feléig tekinti át a források nyomán elsődlegesen a 2-6-8 éves kisgyermekkor alakulását a Kárpát-medence egészére, tekintettel a vallási és etnikai sokszínűsége is.

A kötet bevezetője után az elméleti kérdések körében a gyermekkor megítélésében, megfogalmazásában, a téma jelentőségét, a saját véleményét kiemelendő elhatárolódik Philippe Ariès vitaindító álláspontjától. Részletesen összegzi a gyermekkor kutatásában a közelmúltban a történettudományban és a néprajzban elért eredményeket.

A fejezet sokszínűsége, tagoltsága révén a szerző a kisgyermekkor minél több irányból való megközelítését, feltárását célozta meg. Az egyes egységeken belül törekszik a 16-17. századtól egészen a 20. század elejéig végig követni, lehetőleg minden társadalmi réteg gyermekeinek a fejlődését. Ez a nagy ívű felvázolandó kép viszont - a források hiányossága, elégtelen, egyenetlen volta miatt – nem lehet teljes, a fejezetekben tárgyalt gondolatkörök néhol töredezetek, hiányosak. Az írásos emlékek, visszaemlékezések, korrajzok, orvosi dokumentumok mellett a korabeli szépirodalom, a képzőművészet és a fotográfia is információs adatbázisát jelenti a műnek. A kötet tartalmát az igényes nyomdai munkával kivitelezett, gazdag képanyag jól kiegészíti, szemlélteti.

Az első fejezetben a gyermek szocializációjának első színterét, az egyes családtípusokat tekinti át, kiemelve a felekezetenként, koronként, társadalmi rétegenként

fennálló különbségeket, például a gyermekek számának, alárendelt szerepének, az elsősülöttség kérdésében. Emellett részletesen kitér az átlagtól, a normáktól való eltérésekre is, külön figyelmet fordít az árva gyerekek családi, törvényi megítélésére, valamint részletesen tárgyalja a törvénytelen gyermekek családon és közösségen belül elfoglalt periférikus szerepét. A második fejezet a már nagyobbacska gyermekeknek a szülői házon kívüli elhelyezését célozza meg: az apródok és a cseregyerekek nevelésére hoz példákat.

A harmadik fejezet az életmód egészét tekinti át. Ezen belül a térhasználat, a lakberendezés, az alvás, az étkezés, a tisztálkodás, az öltözködés, külön-külön alfejezetekben szerepel. A szerző törekedett a minél teljesebb képe megrajzolására, de itt a források esetlegessége, eltérő mélysége miatt különösen érződik az esetlegesség. Az idő és a társadalmi rétegek összességének áttekintése szétfeszíti a kereteket. A táplálkozás alfejezet sokféle forrása színes képet láttat, fölhasználja az orvosi, tanítói, lelkészi visszaemlékezéseket, leírásokat is. A gyermekek étkezése viszont nem független a felnőttektől, az arra való hivatkozások megkerülhetetlenek a megértéshez, helyi értéken való kezelésben. Külön alfejezetet szentel az étkezés sajátos módjának, az egyéni ízlés megnyilvánulásának, a válogatásnak, amely ebben az olvasatban ellentétes a felnőttek nevelési elveivel. Az élelmiszerek hiányos, elégtelen voltát, az éhezést is külön tárgyalja az életmódon belül. Ez utóbbi két téma azonban szerkezetileg szorosan a táplálkozással függ össze, azzal szorosan kapcsolva lett volna szerencsés tárgyalni. Hasonló szerkesztési gondokat vet föl az életmódtól külön tárgyalva a háború, a betegség kérdése is. De ilyen szoros gondolati kör a háború, az ínség és a hadiárvák témaköre is. Nagyon izgalmas, újszerű kérdéseket vet föl a szerző, a válaszok sokszínűsége miatt a kép mégis töredezett, az összefüggések, a vizsgált évszázadokon átívelő folyamatok megrajzolására így nincs mód, csak kis részletekben.

A vallásos nevelés és az ünnepek tárgyalása két különálló nagy fejezet, az életmódhoz hasonlóan a gyermekek helyzetét a felnőttek világán belül ragadja meg, a felnőttek szemszögéből közelíti meg. Nagyon fontos kérdést vet föl, hogy hogyan változott meg a gyermekekhez való viszony az ünnepeken keresztül a változó 20. századi társadalomban, a munka megítélése, a lazuló családi-közösségi kapcsolatháló, a szekularizáció hatására. Nem fejt ki, csak jelzi a választ: megjelennek a gyermekek külön ünnepei, az ünnepeken belül külön szerepet kapnak, kibővülnek az ajándékozási alkalmak. A kérdés részletes tárgyalása talán egy külön kötet is megérné a szerzőtől.

Az életmód fejezettől külön szerepel a gyermekmunka nagy egysége. A témafölvetés nagyon nagy jelentőségű, a felsorakoztatott európai és magyar példák megrázó képet adnak a

gyermek sorsáról. A gyermekmunka kérdése az 1995-ben, Szolnokon megrendezett konferencián (*Gyermekvilág a régi magyar falun*) is központi téma volt a néprajzkutatók körében, a pásztor, paraszt, cseléd, inas sorban dolgozó gyerekek életkörülményeit, a családi munkamegosztásban természetes módon betagozódó fiúkat-leányokat ismerhettük meg. Deáky Zita itt elsősorban pedagógiai, gazdaságtörténeti, jogtörténeti, és főként egészségügyi valamint szociológiai, néprajzi forrásokra alapozva a falvakra-mezővárosokra jellemző családi munkamegosztáson belül a kisgyermekekre szabott munkaformákat járja körül, melyek lényegükből adódóan nem választhatóak el élesen a játékok világtól. Ez utóbbi azonban mind a játékalkalmak, mind a játékszerek tekintetében a szerző döntése révén kimaradnak ebből a kötetből. A korábbi munkákat azonban meghaladja, mert figyelmét a társadalom egészére fordítva az iparban, a bányászatban foglalkoztatott nehéz sorsú tömegek sem kerülnek el. Az így láttatott kép ezekkel az adatokkal válik teljessé az életmód egészére vonatkozóan. A források elégtelen és bizonytalan volta csak megerősíti azt a szerző által sugallt képet, hogy a törvényi háttér rendezése ellenére a gyermekmunka kérdése még a 20. század közepéig sem rendeződött megnyugtatóan.

A beteg gyermekekkel foglalkozó fejezet külön érdekessége a könyvnek, A szerző főként orvostörténeti források nyomán mutatja be a gyógyászat, a kórtörténet vonatkozó adatait. Itt viszonylag kevés a néprajzi anyag a népi gyógyászat témakörén kívül, de a szerző rámutat a szentisztelettel való kapcsolódási pontokra is. Külön kiemeli az orvostörténeti dokumentumok nyomán a vakok, siketnémák nevelésének történetét.

A tudományos igényességgel megírt munkát a szélesebb olvasóközönség igényeihez igazodva nem terhelik túl a jegyzetek, a további tájékozódáshoz nyújt segítséget a kötet végén a gazdag bibliográfia.